

SURXON VOHASI BOYSUN TUMANI PANJOB QISHLOG' I AHOLISINING NOMODDIY MADANIYATIDAN

*Rahmonov Maxammad Habibullo o'g'li,
Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida o'qituvchisi*
СУРХАНСКИЙ ОАЗИС ИЗ НЕМАТЕРИАЛЬНОЙ
КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ СЕЛА ПЕНДЖАБ
БАЙСАНСКОГО РАЙОНА

*Rahmonov Maxammad Xabibullo ugli
Преподаватель кафедры всеобщей истории Термезского
государственного университета*

[https://orcid.org/
0009-0008-6635-0659](https://orcid.org/0009-0008-6635-0659)

[Muhammad19940208@
mail.ru](mailto:Muhammad19940208@mail.ru)

SURKHAN OASIS IS FROM THE INTANGIBLE CULTURE OF THE POPULATION OF THE PUNJAB VILLAGE OF BOYSUN DISTRICT

*Rahmonov Maxammad Habibullo ugli,
Teacher of the Department of World History of Termiz State University*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxon vohasi tog'lik tojiklarning marosimlari, urf-odatlar va an'analari ular bilan bog'liq bo'lgan etnografik qarashlari bayon qilingan. Ushbu marosimlarni o'tkazish tartiblari va qoidalari aks etirilgan.

Kalit so'z: ichki Panjob, Obro', Nomguzaron, So'yish, To'piq yutish, Sochiqlik, Boysun, Qur, Shexoni, Sa'noni, Shixistonagi, Oshiqi, Dastgir va boshqalar.

Аннотация: В данной статье изложены этнографические взгляды на обряды, обычаи и традиции горных таджиков Сурханского оазиса. Отражены порядок и правила проведения этих церемоний.

Ключевые слова: Внутренний Пенджаб, Репутация, Номгuzаран, Резня, Глотающие пятки, Сочилик, Бойсун, Кур, Шехани, Санани, Шихистанаги, Ашики, Дастгир и другие.

Abstract: This article describes the ethnographic views of the rituals, customs and traditions of the mountain Tajiks of the Surkhan oasis. Procedures and rules for conducting these ceremonies are reflected.

Keywords: Inner Punjab, Reputation, Nomguzaran, Slaughter, Swallowing Heels, Sochiklik, Boysun, Qur, Shekhani, Sanani, Shikhistanagi, Ashiqi, Dastgir and others.

KIRISH (INTRODUCTION)

O'zbekistonning janubiy hududi bo'lmish Surxon vohasi tog'lik tojiklarning marosimlari, urf-odatlar va an'analari ular bilan bog'liq bo'lgan etnografik qarashlari maqolada bayon qilingan. Ushbu marosimlarni o'tkazish tartiblari va qoidalari aks etirilgan. Ushbu tog'li hududlardagi qishloqdagi aholining etnik qatlami hamda nomoddiy urf-odatlar keng ochib berilgan. Bu hududlardagi ism qo'yish, sunnat to'yi va payg'ambar yoshi marosimlaridagi odatlar va an'alar batafsil ochib berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI / (MATERIALS AND METHODS)

Surxon vohasining tog'li hududlarida yashovchi aholini ilmiy jihatdan o'rganish dastlab XX asrning 60-90-yillaridan boshlangan, misol uchun, B.Karmeshovning etnografik asarlarida o'rganilgan bo'lsa, 90-yillarda Xolmo'minov Xushvaqtning "Boysun nohiyasi va uning atrof hududlari mikrotoponimlari" (1993) dissertatsiyasida dastlab tog'lik aholining urf-odat va an'analari bilan nomlangan joy nomlari bo'lsa,

Ro‘zimurod Qalandarov “Panjob va panjobliklar tarixi” kitobi (1997), yaqin yillardagi professor S.N.Tursunovning “Boysun” (2011), Fayzullayeva M.H.ning “Homkon” kitoblarida ham bu hududlar aholisi keng o‘rganilgan.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tog‘lik tojiklarida xususan Boysun tumani Panjob qishlog‘i aholisi orasida o‘ziga xos etnografik urf-odat va marosimlar saqlanib qolingan. Ular quyidagilardir:

1. Nomguzaron (ism o‘tkazish) 2. Obro‘ (Payg‘ambar yoshi)
2. So‘yish (Sunnat to‘yda)

Bu uch urf-odat va marosim tog‘lik Panjob aholi orasida doimiy o‘tkazilib kelinadi. Nomguzaron marosimi besh urug‘ vakillari orasida o‘tkaziladi. Tojik aholisi orasida Kataboy, Akaboy va Amak ismlari ko‘proq uchraydi. Aslida esa Kataboy ism egasiga vafot etgan Bobosining, Akaboy ism egasiga esa vafot etgan akasining, Amak ism egasiga esa vafot etgan amakisining ismini qo‘yishgan bo‘lishadi. Bu urf-odat XIX va XX asr mobaynida uzluksiz amalga oshirilib kelinadi. Bu marosimning Nomguzaron deb aytilishi tojik tilidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinganda ism o‘tkazish deyiladi va beshta Panjoblik urug‘ vakillarining shahobchalaridan qovm-u qarindoshlar chaqiriladi. Marosim uchun dasturxon tayyorlashadi. Erkaklar alohida ayollar alohida o‘tirishdi. Erkaklar asosan **qur** qilib yoyilgan dasturxon atrofida o‘tirishadi. Ayollar esa maxsus tayyorlangan xonalarga kiritishadi. XIX-XX asrlarda erkaklar uchun chit va beqasam, ayollarga baxmal va ro‘mol berishardi. Hozirgi kunda esa erkaklarga chit va sochiq, ayollarga esa ro‘mol va paplen materiallari berishadi. Marosim uchun besh urug‘ vakilidan bir kishiga urug‘lik berishadi. Tadqiqot davomida urug‘lik berish masalasiga alohida to‘xtalib, kimlarga berilishi va nima maqsadda berilishini Boysun tumani tog‘lik aholisidan so‘rab oldik. Urug‘lik XX asr oxirigacha har bir urug‘ vakili erkaklarga ham ayollarga ham berilganligi va hozirgi kunda esa faqat ayollarga berilayotganligini takidlab o‘tishdi. Bu urug‘lik berilishi tog‘lik Panjobi tojiklarining to‘y marosimlarida va diniy marosimlarida ham berilishi ta‘kidlandi. Urug‘likning berilishidan maqsad besh urug‘ borligini va qarindoshlar orasida haqiqatdan ham

ushbu marosim o‘tkazilganligini isboti deyishdi. Ya‘ni ushbu urug‘likni olgan kishi qarindoshlar orasida men olganman urug‘ligini deyishadi. Marosimda yana bir ko‘zga tashlanadigan yaxshi jihati sochiqlik tarqatish odatidir. Unda ayollar o‘zlari qo‘li bilan tikkan dastband, dastgir va kichik sochiqlar shuningdek saqich va qurbi yetganlar pul tarqatib chiqishadi. Bu ishni faqat yaqin qarindoshlari amalga oshirishgan. Ushbu marosim ism egasining asosan 3-6 yoshligi paytida o‘tkaziladi va Nomguzaron egasiga mehmonlar tomonidan to‘n va bola uchun kiyim kechak olib kelishadi. Ushbu marosim qiz bolalarda ham o‘tkaziladi. Bu marosimda asosan ayollar faol xizmat qilishadi. Marosim belgilangan kundan bir hafta oldin yaqin qarindoshlardan iborat ayollar guruhi 15-20 to‘p materiallarni kesib belini bog‘lab, qog‘ozga kimga berilishini yozib qo‘yishadi. Kesib va beli bog‘lanib, yozib qo‘yilgan materiallar urug‘larga bo‘linib, oldindan kayvoni momalar tomonidan tayinlangan ayollarga topshiriladi. Ayollar esa o‘zlariga belgilangan urug‘ ayollariga tarqatishgan. Erkaklarga ham oldindan tayyorlangan materiallarni bakovullar orqali har bir urug‘ vakillariga tarqatishadi.

Obro‘ (Payg‘ambar yoshi). Obro‘ – ushbu marosim Surxon vohasi tojik aholisi orasida keng tarqalgan bo‘lib, yoshi katta erkak va ayollarga o‘tkazishadi. Tadqiqotimiz davomida Boysun, Oltinsoy, Sariosiyo, Denov va Termiz Shahar tojiklari orasida Obro‘ marosimi nima va u nima maqsadda, qanday o‘tkazilishi haqida ilmiy izlanishlar olib bordik. Bu marosimlar hamma joyda Obro‘ deb atalmasligini va hamma tumanlarda bir xilda o‘tkazilmasligini aniqladik. Boysun, Denov va Oltinsoy tojiklari orasida Obro‘ deyilar ekan. Boysun tumani Panjob va Sayrob qishlog‘ida Obro‘ oshi deyiladi va bu marosim har bir urug‘ida o‘tkazishadi. Tog‘lik tojiklar orasida bu marosim inson umri davomida bir marta qilinishi shart bo‘lgan. Bu osh 50 yoki 60 yoshdan oshgan, hayotida o‘z maqsadlariga erishgan va yaxshi farzandlarni tarbiyalab ularni uyli joyli qilib yetishtirgan, el orasida obro‘ga ega bo‘lib, jamiyatda o‘z o‘rnini topgan kishi sharafiga amalga oshirilgan. Obro‘ to‘yi belgilangan kun dasturxonlarga qaynatma sho‘rva tortilgan. Kuzatish chog‘ida mehmonlarga XIX-XX asrlarda bittadan non tarqatilgan. Vaqt o‘tishi bilan bu marosim

transfarmatsion jarayonga uchrab bugungi kunda mehmonlarga ikkitadan non va erkak kishiga o'n ming so'm, ayollarga besh ming so'm pul beriladi. Bu amallarni bakovullar bajarishgan. XX asr boshlarida mehmonlar uchun yozilgan dasturxon bo'zdan bo'lgan. Mehmonlarga qarash uchun ikki kishi tayinlangan bir kishi dasturxondagi noz-u ne'matlarga, ikkinchisi kelgan mehmonlarga pul va non tarqatishgan. Obro' to'yining "mehmondorchilik" qismi tugagach, "sarpo kiydirish" qismi boshlangan. Kishi vafot etganda, mulla marhum farzandlaridan dafn marosimida "obro' oshi berganmi?" deb so'ragan, farzandlari "ha" javobini berishsa, xaloyiqqa marhum obro'li ekan, deb e'lon qilgan va janozasida pul (hayrot) tarqatilmagan. Agar hayoti davomida "obro' oshi" bermay vafot etgan bo'lsa, marhumning dafn marosimida farzandlari hayrot tarqatgan va marhum "obro'li" qatoriga kiritilgan.

So'yish urf-odati. Voha tog'lik tojik aholisining to'y marosimlarida juda ko'p urf-odat va an'analar mavjud bo'lib, ulardan biri Sunnat to'ylarida o'tkaziladigan So'yish urf-odatidir. XIX asr oxiri va XX asr boshlaridan bu odat urfga aylangan. Bu urf-odatni hamma aholi birdek o'tkaza olmagan. Sababi bu urf-odatni o'tkazish uchun juda ko'p mablag' talab etilgan. Bu marosim Surxon vohasining Boysun tumani qishloqlari, Sayrob, ichki va tashqi Panjob, Denov, Oltinsoy va qisman Laylagon qishloqlarida o'tkazilgan. So'yish to'y bolalar uchun qilinadi va har bir urug' vakillari uchun alohida beriladi. Tadqiqotimiz davomida Oltinsoy va Boysun tuman qishloqlaridagi sunnat to'ylarida ishtirok etganimizda ulardagi so'yish bir xil o'tkazilishini aniqladim. So'yishga beriladigan mahsulotlar va jonliq to'y va xonadon egasi tomonidan tayyorlanib qo'yiladi. Boysun tumani toqchi va tog'lik tojiklar aholisi So'yish berilishi oldidan bakovullar so'yish olish kimning navbati yoki qaysi xonadon egasi olishini aniqlab olishadi. Ichki Panjob aholisining So'yish marosimida bevosita ishtirok etganimizda so'yish marosimi beshta urug' vakillariga berishar ekan. Panjobliklar tog'lik aholi bo'lib, ko'proq chorvachilik bilan shug'ullanishgan. So'yish odati ham aynan chorva bilan bog'liq marosim hisoblanadi. Beshta urug' vakillariga jonliq tarqatishgan. Azaldan beshta urug' a'zolari ichidan Sanoni urug'i bitta ko'p jonliq qo'y olishgan. Buning sababi son jihatdan Sanoni urug'i

vakillar ko'pchilikni tashkil etishidir. So'yishni tarqatish (qo'yni) oldidan barcha urug' vakillari aylana shaklida o'tirib olishib to'y egasi tayyorlagan mahsulotlarni taqsimlashga kirishadi. Avvalo besh urug' bakovullari qo'ylarni saralab chiqishadi. Bittadan bosh qo'y (40-50 kilo qiladigan)ni aniqlab, bo'yniga ro'mol bilan bog'lab qo'yishgan. Qolgan qo'ylarni quyidagicha taqsimlashgan: Shexoni urug'iga 1 ta bosh qo'y, 2 ta o'rtacha qo'y berilgan, Shaxistonagi urug'iga 1 ta bosh qo'y, 2 ta o'rtacha qo'y berilgan, Sa'noni urug'iga 1 ta bosh qo'y, 3 ta o'rtacha qo'y berilgan, Oshiqi urug'iga 1 ta bosh qo'y, 2 ta o'rtacha qo'y berilgan, Ka'noni urug'iga 1 ta bosh qo'y, 2 ta o'rtacha qo'y berilgan. Bundan tashqari o'zlariga yaqin olgan tojik-chig'atoylardan yoki Laylagonlik elbegilarga 1 ta qo'y, Sayroblik eshonlarga 1 ta qo'y, Panjob eshonlariga 1 ta qo'y berishgan. Shuningdek to'y bo'lgan xonadonda mehmon bo'lib qolgan ayollar uchun 1 ta qo'y berishgan. Hozirgi kunda esa Sayrobi eshonlarga va elbegi urug'lariga berishmaydi. Sababi ular o'z to'ylarida panjobliklarga berishmay qo'yanligidir. So'yishda qo'yga qo'shib, non, qand, sabzi, guruch, moy, quruq choy va gugurt mahsulotlari beshta urug' vakillariga teng taqsimlanadi. So'yishni olgan oila a'zolari o'zlari bir tandir non va mevalarni mehmonlarga qo'yishadi. So'yishni olgan oilaga buning nima foydasi bor degan savol berganimizda ular olgan qo'yni 2 tasini so'yib bittasini irimiga molxonasiga qoldirgan. Ya'ni shu qoldirilgan qo'y shu xonadonda ham katta to'y qilishlik uchun sabab bo'lsin deyishgan. Aslida so'yishda so'yilgan qo'y go'shtini yeyish uchun so'yish bo'ladigan xonadonga erkak kishilar to'plangan. O'g'il bolalar 7 yoshga to'lgan bo'lsa borishga haqli hisoblangan. Ayollar so'yishga umuman borishmagan. So'yilgan qo'yning go'shtini qovurishib kelgan har bir mehmonga 2 bo'lak go'sht va 1 bo'lakdan yog'i berilgan va hamma o'ziga berilgan nasibani yeb bir birlari bilan dildan suhbat qurishgan.

NATIJARLAR (RESULTS)

Yuqoridagi uchta urf-odat va marosimlarni o'tkazishgan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlod qarindosh urug'larini yaxshi tanib olish, bir dasturxon atrofida to'planish esa birlashish va iliqlik munosabatlarni keltirib chiqargan. Shuning uchun ham tog'lik aholi doimo birlashib to'y va marosimi o'tkazishgan. Qolaversa Vohada an'anaviy ravishda

tayyorlanib kelgan marosim taomlaridan biri holvaytardir. Holvaytarning qadimiy taom ekanligini O'rta Osiyoning qomusiy olimi Abu Rayhon Beruniy, uning asosan ta'ziya marosimlarida pishirilganligini K. Shoniyozov va B.X. Karmishevalar ham qayd etib o'tishgan. Holvaytar O'rta Osiyoning hamma aholi manzillarida tayyorlanib, nomi fors-tojik tilidan olingan bo'lib, "suyuq holva" yoki "ho'l holva" ma'nosini beradi, deb yozadi K. Mahmudov. Surxon vohasida motam marosimlari holvaytarsiz o'tkazilmaganidek, Navro'z, Ramazon va Qurbon hayiti bayramlari ham ushbu taomsiz o'tkazilmagan.

XULOSA (CONCLUSION)

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ushbu qayd etilgan marosimlar bugungi kunda ham shu hududdan ko'chirilgan yoki ko'chib ketgan aholi qismida ham uchraydi. Shuningdek tog'lik tojiklar ya'ni panjobliklar ham Nomguzaron va Obro' marosimlarida bu taomni tayyorlashgan. Surxon vohasi aholisini bir dasturxon atrofida o'tirishi va taomlanishida yaqinlik va yaxshi munosabatni yo'lga qo'yishi bilan birga, taomlar insonlarni bir biridan uzoqlashtirish jihatlari ham mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. S.N.Tursunov «Boysun» -: T.Akademnashir
2. Mavlyuda Fayzullaeva "O'zbek taomlari bilan bog'lik an'analar" (Surxon vohasi misolida) nomzodlik dissertasiyasi 2010 yil 123-bet
3. Кармишева Б. Х. Жилище узбеков племени карлук южных районов Таджикистана и Узбекистана.//ИООН АН Тадж.ССР. Вып.10–11.1956.S.13-23.
4. Ro'zimurod Qalandarov "Panjob va panjobliklar tarixi" Jayxun nashriyoti Termiz – 1997 yil 92 bet
5. Mahmudov K. Mehmonnoma. – Toshkent, 1989. – B. 90.
6. Dala yozuvi Boysun tumani ichki va tashqi Panjob qishlog'i 2022 yil
7. Dala yozuvi Termiz shahar Do'stlik va Boyqishloq mahalalari 2021 yil
8. Rahmonov, M. (2024). TOQCHI QAVMI AHOLISINING HUNARMANDCHILIGI VA UY-RO 'ZG 'OR KASBKORLIGI. *Modern Science and Research*, 3(5).

